

LIETUVIŲ REVOLIUCINIŲ SOCIALDEMOKRATŲ POŽIŪRIS Į AKTUALIAUSIAS MARKSISTINĖS TEORIJOS PROBLEMAS PIRMOJO PASAULINIO KARO LAIKOTARPIU

V. KAZLAUSKAS

Siame straipsnyje nagrinėjamas revoliucinių socialdemokratų požiūris į karus, jų esmę ir kilimo priežastis, Tėvynės gynimą bei galimybę išbraukti karus iš žmonijos gyvenimo. Taip pat stengiamasi parodyti Spalio socialistinės revoliucijos reikšmę revoliuciniam procesui Lietuvoje bei iškilusias paskutiniaisiais pirmojo pasaulinio karo metais aktualiausias marksistinės teorijos problemas Lietuvoje.

Šią temą nagrinėjo istorikai: J. Žiugžda, R. Sarmaitis, R. Maliukevičius ir kiti, tačiau filosofiniu aspektu ji mažai tenagrinėta. Straipsnyje nemaža dalis medžiagos skelbiama pirmą kartą.

Pažangūs lietuvių veikėjai, paveikti revoliucinių idėjų, vis labiau įsisavindami marksistinę teoriją, teisingai suprato karų esmę. V. Kapsukas, vienas iš žymiausių XX amž. revoliucinio judėjimo vadų Lietuvoje, rašė: „Karas!.. Tai kas gi džiaugiasi iš jo? Tie, kurie papratę čiulpti mūsų kraują ir prakaitą; tai dėlės mūsų: karaliai, generolai, ponai piniguočiai...“¹ Su tokiomis mintimis sutiko V. Kapsukas XX amž. pirmuosius metus (1901 m. taip jis įvertino jungtinį imperialistinių valstybių siautėjimą Kinijoje, malšinant liaudies sukilimą). Tuo laiku V. Kapsukas dar nebuvo tapęs marksistu-revoliucionieriumi.

Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai įrodinėjo, kad karų istorija yra labai sena. Ypač čia pažymėtina Z. Angariečio knygutė „Darbininkai ir karas“², kurioje autorius, apibendrindamas savo ankstesnes mintis, išreikštas pažangioje spaudoje, parodo, kad I pasaulinis karas — tai toks karas, kokio dar žmonijos istorijoje iki tol nebuvo. Norėdamas tai įrodyti, Z. Angarietis peržvelgia genčių susirėmimus pirmykštėje bendruomenėje, vėliau naujas karų priežastis, atsiradus valstybėms. Jis daro išvadą, kad visose gadynėse karų priežastys glūdi ekonominiuose santykiuose. Tokią pat išvadą darė ir S. Matulaitis, kuris, išanalizavęs karus kapitalizmo epochoje (1870 m. Vokietijos—Prancūzijos karą, 1904 m. Rusijos—Japonijos karą), rašė: „Iš teisybės, visi karai sukurti vien buržuazijos naudai“³.

Toks požiūris buvo būdingas visiems revoliuciniams lietuvių socialdemokratams. Jie suprato, kad karai kyla ne atsitiktinai dėl kurio nors valdovo užgaidos arba vardan šviesos, proto pergalės, kad karus pagimdo pati ekonominė santvarka, kuri ir apsprendžia jų pobūdį, kariavimo metodus. Jie laikėsi F. Engelso požiūrio, kad „visų visuomeninių permainų ir

¹ V. Kapsukas, Raštai, t. 1, Vilnius, 1960, p. 107.

² Knygutė išėjo Voroneže 1918 metais.

³ S. Matulaitis, Buržuazinės valstybės, imperializmas ir karas.— „Socialdemokratas“, Maskva, 1918, Nr. 4.

politinių perversmų galutinių priežasčių reikia ieškoti ne žmonių galvose, ne jų augančiame amžinosios tiesos ir teisingumo supratime, o gamybos ir mainų būdo pasikeitimuose; jų reikia ieškoti ne atitinkamos epochos filosofijoje, bet ekonomikoje“⁴.

Revoliuciniai lietuvių socialdemokratai teisingai vertino 1904 m. Rusijos—Japonijos karą. To meto atsišaukimuose socialdemokratai ragino gyventojus neiti į kariuomenę, smerkė karą, kuriame abi pusės galvojo tik apie savo grobikiškus tikslus. Lietuvoje plačiai buvo platinami RSDDP CK atsišaukimai, demaskavę Rusijos—Japonijos karo priežastis ir pobūdį⁵.

Tačiau Rusijos—Japonijos karo metais tam tikru mastu dar jautėsi bendra Lietuvos socialdemokratijos srovė karo klausimu. Po 1905—1907 m. revoliucijos pralaimėjimo ryškiau išsiskiria dvi kryptys: socialdemokratinė revoliucinė, kuriai atstovavo V. Kapsukas, Z. Angarietis, S. Matulaitis, Pr. Eidukevičius, vėliau J. Janonis, V. Rekašius, K. Požela ir kiti. Ir antra kryptis — socialdemokratinė oportunistinė, kurios vadai buvo S. Kairys, A. Janulaitis ir kt.

Tuo metu vis labiau ryškėjo artėjančio pirmojo pasaulinio karo simptomai. Kad bręsta karas tarp didžiųjų kapitalistinių valstybių, pastebėjo dar F. Engelsas XIX amž. pabaigoje. Šiuo klausimu buvo išspausdintas straipsnis Z. Angariečio redaguojamame „Komuniste“⁶. Jame minimas F. Engelso laiškas F. A. Zorgei⁷, kuriame kalbama apie bręstantį visuotinį karą. Pažangioji lietuvių spauda parodė, kad sparčiai ginkluojasi imperialistinės valstybės, siekdamos sukaupti daugiau šautuvų, patrankų, karo laivų. Tuo tarpu liaudies gyvenimas blogėjo, vis mažiau lėšų buvo skiriama švietimui. 1913 metais „Vilnis“ pateikė lentelę, iš kurios buvo matyti, kad carinė Rusija pradėjo smarkiai didinti savo karinį biudžetą, ir ne tik tai karinį. Didėjant revoliuciniam judėjimui, vis daugiau lėšų buvo išleidžiama kalėjimams, policijai, teismams išlaikyti⁸.

Daugelis simptomų rodė, kad anksčiau ar vėliau imperialistinis karas prasidės. „Rusijos bolševikų organas „Prosveščeniye“⁹ dar 1914 m. sausio mėn. rašė, kad karas ne už kalnų. 1914 metų „Pravdoje“¹⁰ randame ištisą eilę straipsnių, kuriuose matosi, kad bolševikai karo laukė netolimoj ateityje.“¹¹

Taigi iki pirmojo pasaulinio karo buvo pakankamai laiko tiek Lietuvoje veikusioms partijoms, tiek kitų kraštų įvairioms partijoms suformuoti savo koncepcijas, vertinant artėjančią audrą. Tačiau II Internacionalas, spaudžiamas iš vidaus oportunisto, jau buvo praradęs savo kovinę dvasią. Dauguma II Internacionalo vadų išdavė proletariato interesus. Karui prasidėjus, visur aidėjo patriotinės-šovinistinės kalbos. Imta plačiai kalbėti apie „tėvynės gynimo“ reikalingumą. Tokiomis sudėtingomis sąlygomis pasauliui pavyzdį rodė Rusijos bolševikai su V. Leninu priešakyje. Jie nuo pat pirmųjų karo dienų iškėlė šūkį: „Propaguoti socialistinę revoliuciją ir būtinumą nukreipti ginklus ne prieš savo brolius,

⁴ F. Engelsas, Anti-Diuringas, Vilnius, 1958, p. 229.

⁵ V. Merkys, Darbininkų judėjimas Vilniuje 1905—1907 m. revoliucijos išvakarėse, Vilnius, 1957, p. 56.

⁶ Engelsas apie Europos karą.— „Komunistas“, 1918, Nr. 3, p. 13—14.

⁷ F. Engelsas laiškuose F. A. Zorgei (1888.II.22, 1890.VIII.9 ir kt.) kalba apie bręstantį bendraeuropinį konfliktą.

⁸ Statistikos krislai.— „Vilnis“, 1913, Nr. 1, p. 3—4.

⁹ „Prosveščeniye“ („Švietimas“) — mėnesinis bolševikinės krypties žurnalas, ėjęs nuo 1911 m. gruodžio mėn. iki 1914 m. birželio mėn.

¹⁰ „Pravda“ („Tiesa“) — bolševikinis legalus dienraštis, ėjęs Peterburge nuo 1912 m. gegužės mėn. Dabartiniu metu eina kaip TSKP CK organas.

¹¹ Z. Angarietis, Darbininkai ir karas, Voronežas, 1918, p. 3.

kitų šalių sandomuosius vergus, bet prieš visų šalių reakcines bei buržuazines vyriausybes ir partijas“¹².

Sunku buvo Lietuvos revoliuciniams socialdemokratams iš karto pilnai priimti leninines idėjas. Tačiau nuo pat pirmųjų karo dienų jie buvo artimi Leninui. Teisingai suprasdami karo esmę, revoliuciniai socialdemokratai kritikavo lietuvių buržuazijos apologetus, kurie stoji carinės valdžios pusėn. Buržuazinis veikėjas dūmos narys Yčas „lietuvių vardu be partijų skirtumo“ pareiškė Valstybinėje dūmoje, kad „lietuvių tauta, ant kurios žemės puolė pirmieji šūviai, kuri pirmose eilėse priversta kovoti, eina į šį karą kaip į šventą“¹³.

Karo pradžioje įvairiausio plauko reakcionieriai, pradėdant klerikalais ir baigiant liaudininkais, šaukė apie tas puikias perspektyvas, kurios atsiveria lietuvių tautai. Vokiečiai bus sumušti, nes jie pakėlė kardą, užpuldami taikius Rusijos imperijos gyventojus, kurie ramiai dirbo savo darbą. Eilėje „Lietuvos ūkininko“¹⁴ numerių buvo reiškiamas mintis, kad Lietuva gali gauti teisę pati tvarkyti savo reikalus. Buvo kalbama apie Rusijos „vadovaujamą misiją“, tikimasi, kad caras, atsidėkodamas lietuviams už jų paramą, apipils juos visokiomis malonėmis, ir, be abejo, Prūsija bus prijungta prie Lietuvos. Lietuvos buržuazija žiūrėjo, kas jai daugiau duos naudos. Vėliau dalis buržuazijos ir kai kurie dešinieji socialdemokratų (S. Kairys, M. Biržiška ir kiti) parėmė kaizerinę Vokietiją.

Tuo metu lietuvių revoliucinių socialdemokratų pozicija buvo visiškai kitokia. LSDP Užsienio biuras pareiškė (pareiškimą paruošė V. Kapsukas 1914 m. lapkričio mėn.), kad „LSDP vardu mes protestuojame prieš tokius skelbimus: LSDP niekuomet nėra įgaliojusi nei Yčų, nei kitų lietuvių buržuazijos klapčiukų kalbėti jos vardu. Neįgaliojo jų savo vardu kalbėti nei Lietuvos proletariatas“¹⁵. Lietuvos proletariatas turi kitą kelią, būtent: revoliucinę kovą, ir iš nieko malonių nesitiki. „Nors šiame pareiškime dar nebuvo iškelti tokie bolševikiniai lozungai, kaip raginimas paversti imperialistinį karą pilietiniu karu, visiškai nutraukti ryšius su II internacionalo vadovais socialšovinistais, vis dėlto tai yra svarbus Lietuvos revoliucinės socialdemokratijos idėjinio brendimo dokumentas.“¹⁶

Lietuvių revoliuciniai socialdemokratų — V. Kapsukas, Z. Angarietis, J. Janonis ir kiti — parodė imperialistinį karo pobūdį. Šiuo klausimu jie nuo pat pirmųjų karo dienų ėjo kartu su V. Leninu, propaguodami bolševikinę mintį, kad „Europos ir pasaulinis karas turi aiškiai išryškėjusį buržuazinio, imperialistinio, dinastinio karo pobūdį“¹⁷.

Imperialistinės valstybės pasidalijo į du blokus: iš vienos pusės, Vokietija, Austrija ir Italija; iš kitos pusės, Rusija, Anglija ir Prancūzija. Jos kariavo dėl teritorijų, žaliavų šaltinių, prekių realizavimo rinkų, įtakos sferų.

Imperialistinių valstybių buržuazinė spauda neigė plėšikišką karo pobūdį ir kalbėjo apie „tėvynės gynimą“. Nemaža laikraščių, pretenduojančių į darbininkų klasės gynėjų vaidmenį, taip pat neigė imperialistinį karo pobūdį. Tai buvo būdinga ir „Naujienuoms“¹⁸. Šis laikraštis tvirtino, kad negalima kalbėti apie imperialistinių karų gadynę, nes imperializmas „atsirado ne staiga ir ne vienu laiku visose šalyse...“ V. Kapsukas

¹² V. J. Leninas, Raštai, t. 21, Vilnius, 1953, p. 4.

¹³ Zmonių viliotojai. — „Komunistas“, Voronežas, 1918, Nr. 8, p. 59.

¹⁴ „Lietuvos ūkininkas“ — buržuazinis liberalinis laikraštis, ėjęs Vilniuje 1905—1915 metais. Po karo jo leidimas buvo atnaujintas.

¹⁵ V. Kapsukas, Raštai, t. 6, 1963, p. 20.

¹⁶ Ten pat, p. 8.

¹⁷ V. J. Leninas, Raštai, t. 21, p. 1.

¹⁸ „Naujienuoms“ — JAV dešiniųjų socialistų laikraštis, ėjęs Čikagoje nuo 1914 m. Z. Angarietis „Naujienuoms“ vadino menševikinio pobūdžio laikraščiu.

pripažino, kad tai teisingas faktas, bet jis dar nieko neįrodo, nes, jeigu mes negalime kalbėti apie imperializmo gdynę, tai, pritaikius „Naujie-
nų“ terminą, išeitų, kad mes negalime kalbėti ir apie kapitalizmo ga-
dynę, „nes ir ji ne staiga ir ne vienu laiku atsirado“¹⁹, nors ji visuoti-
nai pripažinta.

Parodyti, kad karas yra imperialistinis, primestas liaudžiai, buvo la-
bai svarbu ne tik tai karo pradžioje; per visus karo metus vyko aštri po-
lemika, kaip reikia vertinti karą, ar būtina ginti tėvynę. Karas savo žiau-
rumu ir baisiomis aukomis viršijo visas prognozes. Visą laiką buvo ak-
tualus klausimas — kas karo kaltininkas? Štai kodėl revoliuciniai social-
demokratai „Socialdemokrate“²⁰, „Rankpelnyje“²¹, „Kovoje“²², „Naujo-
joje Gdynėje“²³, „Tiesoje“²⁴, „Komuniste“²⁵ ir kituose leidiniuose nuolat
aiškino karo pobūdį, nurodydavo jo kaltininkus. Jie aiškino, kad imper-
ialistams yra būdingas siekimas pavergti kitas tautas, užgrobti jų žemę,
turtus, sudaryti milžiniškas imperijas; todėl jie ir vadinasi imperialistais.

Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai kritikavo tokius žymius to
meto revoliucinio judėjimo teoretikus, kaip G. Plechanovas, K. Kautskis,
kurie, išdavę proletarinio internacionalizmo principus, tapo socialšovinis-
tais, t. y. iškėlė savo „tėvynės gynimo“ lozungą, ir tuo būdu perėjo į bur-
žuazijos pozicijas. Juos griežtai kritikavo V. Leninas savo veikaluose
(„II Internacionalo krachas“, „Socializmas ir karas“ ir kt.).

Lietuvos revoliuciniai socialdemokratai teisingai suprato, kad „vie-
nas didžiųjų pamatinių klausimų, kuriuos iškėlė pirmutinis didysis im-
perialistinis karas, yra „tėvynės gynimo“ klausimas“²⁶.

Bazelio kongresas, apibendrindamas kelių II Internacionalo kongre-
sų darbą, vienbalsiai priėmė manifestą, kuriame atsispindėjo mintis, kad,
artėjant imperialistiniam karui, reikia ruošti mases revoliucinei kovai,
o jam kilus pasinaudoti susidariusia padėtimi kovai dėl socialistinės re-
voliucijos pergalės.

Savo straipsnyje „Dar dėl „Tėvynės gynimo“ V. Kapsukas peržvelgia
nemaža Kautskio ir Plechanovo darbų, kurie rodo, kaip kito jų pažiūros.
Pavyzdžiui, K. Kautskis, karui prasidėjus, darė išvadą, kad „visi turi
teisę ir privalo ginti savo tėvynę; tikras internacionalizmas yra pripaži-
nimas tos teisės visų tautų socialistams, jų tarpe ir kariaujančių su ma-
no tėvynė šalių socialistams“²⁷.

V. Kapsukas ta proga rašė: „Bet nejaugi per 48 val. gali griežtai
viskas persimainyti ir grobiamasis imperialistinis karas pavirsti „tėvy-
nės gynimu“, laisvių ir demokratijos teisių saugojimu, pavergtųjų tautų
liuosavimu?“²⁸

¹⁹ Z. Angarietis, Drg. V. Kapsukas ir mūsų taktika imperialistinio karo metu.—
„Priekalas“, 1935, Nr. 3 (45), p. 134.

²⁰ „Socialdemokratas“ buvo leidžiamas Skotijoje 1915—1916 metais kaip Lietuvos
socialdemokratų partijos Užsienio biuro organas.

²¹ „Rankpelnis“— pažangus Anglijos lietuvių laikraštis, ėjęs 1907—1923 metais. Ka-
ro metais jį kurį laiką redagavo V. Kapsukas.

²² „Kova“ ėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose 1905—1917 metais. Karo metais ją
kurį laiką redagavo V. Kapsukas.

²³ „Naujoji Gdynė“— pažangus žurnalas, leistas JA Valstijose 1916—1917 me-
tais. Nemaža jo numerių redagavo V. Kapsukas.

²⁴ „Tiesa“ eina nuo 1917 m. balandžio mėn.

²⁵ „Komunistas“ pradėjo eiti Voroneže 1918 metų balandžio mėnesį. Jį redagavo
Z. Angarietis.

²⁶ V. Kapsukas, Tėvynės gynimas imperializmo epochoje.— „Naujoji Gdynė“, 1917,
Nr. 6, p. 252.

²⁷ V. Kapsukas, Dar dėl „Tėvynės gynimo“.— „Naujoji Gdynė“, 1917 m., Nr. 2,
p. 70.

²⁸ Ten pat.

V. Kapsukui pilnai pritarė Z. Angarietis, pareiškdamas, kad „tėvynės gynimas“ reiškia savosios buržuazijos palaikymą. Proletariatas, rašė Z. Angarietis, kol kas neturi tėvynės. Darbininkų gyvenimas visur vienodas: nuolatos juos slegia išnaudojimas, jie priversti blaškytis po visą pasaulį, ieškodami geresnio gyvenimo. „Juk lietuvių darbininkų už Lietuvos ribų daugiau, kaip pačioj Lietuvoj“²⁹. Taigi pats gyvenimas daro proletarą internacionalistu. Proletariatas turi visų pirma iškovoti sau tėvynę, o vėliau galės ją ginti.

V. Kapsukas „tėvynės gynimo“ klausimu polemizavo su „Naujienomis“, parodydamas, kad šis žurnalas gina buržuazijos interesus, kritikavo tuometinį „Naujosios Gdynės“ redaktorių Grigaitį, kuris taip pat pasisakydavo už „tėvynės gynimą“.

Lietuvių revoliuciniai socialdemokratai gerai žinojo, kad kapitalistai visur vienodi ir kad proletariatas, norėdamas su jais sėkmingai kovoti, turi veikti vieningomis jėgomis, atmesti bet kokią blokavimąsi su buržuazinėmis partijomis. „Mūsų obalsis,— rašė V. Kapsukas,— turi būti: prieš imperializmą už socializmą, prieš imperialistinius karus už piliečių karą dėl socializmo.“³⁰

Jau antraisiais karo metais nemaža lietuvių revoliucinių socialdemokratų pilnai pereina į leninines pozicijas, išskeldami ir pilietinio karo lozungą, ragindami kareivius ir darbininkus nukreipti ginklus prieš carinę vyriausybę. Jie taip pat puoselėjo viltį, kad kaizerinės Vokietijos darbininkai ir valstiečiai, apvilkti kareivių milinėmis, taip pat atgręš ginklus prieš savo išnaudotojus, kad proletarai, užuot lieję vieni kitų kraują, bendromis pastangomis susidoros su savo imperialistinėmis vyriausybėmis. Tuo metu taip manė Z. Angarietis, V. Kapsukas, J. Janonis, V. Rekašius ir kt.

Vieni revoliuciniai socialdemokratai, pavyzdžiui, Z. Angarietis, į bolševikines pozicijas atėjo gana savarankiškai, katargos ir tremties sąlygomis³¹. Kai kurie, pavyzdžiui, K. Požela, bolševikinę tiesą atrado vėliau, padedami savo draugų. K. Požela 1915 m. rudenį atvyko į Tartu (Dorpat) universitetą mokytis. Čia „didžiausią įtaką Karoliui turėjęs V. Rekašius ir J. Janonis, dalinai K. Rimša“³². Į leninines pozicijas, vertinant I pasaulinį karą, įvairiais keliais perėjo daugelis lietuvių socialdemokratų.

Nepasitenkinimas imperialistiniu karu vis labiau didėja. Nepaisant rusų kareivių narsumo ir kai kurių laimėjimų, pasiektų pirmosiomis karo dienomis, viršų ima karui geriau pasiruošusi kaizerinės Vokietijos armija. Carinė Rusija praranda vieną teritoriją po kitos, Lietuva atsiduria voikiškųjų okupantų rankose.

Rusijos imperijos karinė mašina vis labiau kliba ir braška. Įvyksta 1917 metų vasario buržuazinė-demokratinė revoliucija. Revoliucinės kovos vaisiais pasinaudoja buržuazija, kuriai į pagalbą ateina menševikai ir eserai.

Sudaryta Laikinoji vyriausybė pasisako už karą iki pergalingos pabaigos. Lietuvos bolševikai, kaip ir visos Rusijos bolševikai, neturi jokių iliuzijų dėl Laikinosios vyriausybės. Jie savo straipsniuose ir kalbose smerkia eserų ir menševikų išdavystę, nurodinėja, kad Laikinoji vyriausybė kovoja už tuos pačius tikslus, kaip ir carizmas.

Lietuvos bolševikai aiškino, kad remti Laikinąją vyriausybę reiškia remti imperialistinį karą, palaidoti artimos socialistinės revoliucijos vil-

²⁹ Ten pat, p. 67.

³⁰ Ten pat, p. 70.

³¹ Revoliucinis judėjimas Lietuvoje, Vilnius, 1957, p. 684.

³² Karolis Požela, Raštai, Vilnius, 1966, p. 16.

tį, o tuo pačiu ir galimybę kada nors ateityje visiškai išbraukti karus iš visuomenės gyvenimo. Z. Angarietis „Tiesoje“ (kuriai jis vadovavo nuo 1917 m. balandžio mėnesio) išspausdino straipsnį, demaskuojantį imperialistinio karo pobūdį, nurodydamas, kad ir dabar buržuazinei Laikinajai vyriausybei „rūpi grobimais“. Jis pareiškė, kad jokių būdu negalima remti Laikinosios vyriausybės³³. Kapitalistai, rašė Z. Angarietis, visada lieka kapitalistais, žmonėmis, kurie suinteresuoti turėti daugiau turto, o tikėti, kad kapitalistų klasė galėtų „pasitaisyti“, perstotų buvusi kapitalistų klase, kad ji atsisakytų nuo savo pelno, yra savęs apgavimas, tuščia svajonė, kuri gyvenime pasireiškia kaip žmonių apgavimas³⁴. Šiai pažiūrai, daro išvadą Z. Angarietis, gali pritarti tik smulkiaburžuazinės partijos, kurios svyruoja tarp buržuazijos ir proletariato.

Viename straipsnyje Z. Angarietis parodo, kaip Lietuvos partijos žiūri į karą. Visų pirma, jis ima kadetus ir daro išvadą, kad pas lietuvius jiems artimiausia „Santara“³⁵. „Jų tikslas užgniaužti darbininkų judėjimą, paskandinti darbininkus kraujo upėse ir tęsti karą „iki galo“, t. y. be galo“³⁶. Antrajai grupei priklausė smulkiaburžuazinės partijos, kurios rėmė laikinąją valdžią, būtent „socialistai revoliucionieriai ir mažumiečiai“, o pas lietuvius socialistai liaudininkai ir „lietuviškieji socialdemokratai“³⁷.

Trečioji grupė — tai socialdemokratai internacionalistai (bolševikai), ir tik šita partija yra „aršiausias priešas imperialistinių karų“³⁸.

1917 metų birželio mėnesį „Tiesos“ redakcijoje pradeda dirbti V. Kapsukas, grįžęs iš JAV, kur jis atliko didelį darbą, telkdamas kairiąsias jėgas. Jo redaguoti Amerikos lietuvių Socialistų sąjungos laikraštis „Kova“ ir žurnalas „Naujoji Gdynė“ propagavo lenininius šūkius, teisingai žiūrėjo į Laikinąją vyriausybę Rusijoje, atmetė dešiniųjų (Bagočiaus, Michelsono ir kitų) reikalavimus remti Laikinąją vyriausybę. Tik grįžęs iš JAV (1917 metais), V. Kapsukas, įvertindamas JAV kairiųjų socialdemokratų pozicijas, pareiškė: „Jie smerkė tuos socialistus, kurie „paturi buržuazinę laikinąją valdžią ir karo tęsimą, nes, tą valdžią paturint ir imperialistinį karą tęsiant, greitai vėl pradės karo diktatūra viešpatauti, bus sumindžiotos iškovotosios darbininkų klasės laisvės, demokratijos teisės ir kiti revoliucijos laimėjimai. . . Tai nepagreitins revoliucijos kilimo kituose kraštuose, o atstums ją“³⁹.

Lietuviai bolševikai reikalavo nutraukti imperialistinį karą, buvo už taiką be anekcijų ir kontribucijų. J. Janonis rašė: „...Ieškoti, kuri valstybių šio karo kaltininkė, bergždžias darbas“⁴⁰, — visos imperialistinės valstybės yra kaltininkės.

Lietuviai bolševikai pasisakė už cimervaldinę⁴¹ kryptį, už nutarimą vystyti internacionalinį judėjimą prieš karą. Jie teisingai suprato, kad, nuvertus carą, karas netapo revoliuciniu, neįgavo gynybinio pobūdžio. Dėl to jie visiškai pritarė Lenino pažiūroms, kad „revoliuciniam karui, iš tikrųjų pateisinančiam revoliucinį gynybiškumą, sąmoningasis proletariatas gali pritarti tik su sąlyga: a) kad valdžia pereina į proletariato ir besijungiančių prie jo vargingųjų valstietijos dalių rankas; b) jei atsisa-

³³ Z. Angarietis, Kam karas reikalingas.— „Tiesa“, 1917, Nr. 11, p. 3.

³⁴ „Tiesa“, 1917, Nr. 4, p. 1.

³⁵ „Santara“— laikraštis, ėjęs 1917—1918 metais Petrograde.

³⁶ Z. Angarietis, Prie rinkimų į miesto dūmą.— „Tiesa“, 1917, Nr. 19, p. 1.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ten pat.

³⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. 7, 1964, p. 29.

⁴⁰ J. Janonis, Apie kontribuciją.— „Tiesa“, 1917, Nr. 8, p. 2.

⁴¹ Cimervaldo konferencija įvyko 1915 metų rugsėjo mėnesį Sveicarijoje. Tai buvo pirmoji tarptautinė internacionalistų socialistų konferencija.

koma nuo visų anekcijų iš tikrųjų, o ne žodžiais; c) jei iš tikrųjų visiškai nutraukiami ryšiai su visais kapitalo interesais“⁴².

Vertindamas pirmojo pasaulinio karo baigtį, Z. Angarietis rašė: „Nepaisant į tolimesnius atsitikimus, pasaulis išeis iš šito karo visai kitu, kaip jis įžengė į jį“⁴³.

Lietuviai bolševikai įnešė savo kuklų indėlį ir į Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos parengimą. Jie aktyviai dalyvavo ir pilietiniame kare, kai buvo sprendžiamas revoliucijos likimas.

Imperializmo epochoje, karams įgavus visuotinį, labai griaunamą pobūdį (apie tai ne kartą rašė Z. Angarietis, V. Kapsukas ir kt.), laimėjus Spalio socialistinei revoliucijai, atsirado abstrakti, labai tolima galimybė sutramdyti imperialistus, pašalinti pasaulinius karus iš žmonijos gyvenimo. To meto sąlygomis tai dar negalėjo būti realizuota. Bet jau gimė ta jėga, kuri, įsitvirtindama pasaulyje, turėjo priartinti žmoniją prie to idealo, apie kurį nuo seno svajoto šviesiausi žmonijos protai,—prie amžinos taikos.

Taiką gali atnešti tik socializmas. Taip tvirtino ir lietuviai bolševikai. V. Kapsukas kritikavo JAV laikraštį „Naujienos“, kurios skelbė, kad ir kapitalistinėje santvarkoje galima panaikinti karus, nes nuo jų, girdi, kenčia ir smulkioji buržuazija, ir dalis kapitalistų. Atsakydamas į tai, V. Kapsukas rašė: „Imperializmas priverčia tarnaut finansiniam kapitalui visus turtingųjų sluoksnius, o smulkioji buržuazija neįstengia užimt nepriklausomos pozicijos ir savo linijos pravest“⁴⁴. „Naujienos“ tvirtino, kad kapitalizmo plėtojimasis ateityje mažins karo pavojų. V. Kapsukas sukritikuoja ir tą teiginį, parodydamas, kad tolesnis monopolijų augimas atskirose valstybėse dar labiau didina prieštaravimus tarp didžiųjų valstybių, verčia ieškoti naujų žaliavų šaltinių, prekių realizavimo rinkų. Pasaulio nuo karų neišgelbėsi, ir „tokie planai, kad visuotinu ginklavimos apribojimu, priverstiniais taikos teismais būtų galima karų pavojus pašalinti, yra gryna utopija (neišpildoma svajonė)“⁴⁵.

Z. Angarietis griežtai kritikavo „Vado“⁴⁶ išdėstytą Romos popiežiaus planą, kaip sutaikinti žmoniją. Tame plane buvo siūloma visoms kapitalistinėms valstybėms sumažinti kariuomenės skaičių. Į tai Z. Angarietis atsako: „... Mes žinom, kad ne kariuomenė gimdo karus, bet karai kariuomenę. Jei nebūtų karų, tai nebūtų ir kariuomenės. Mes dabartinių karų priežastį matome dabartinėj tvarkoj, kapitalistų varžytinėse“⁴⁷.

Teisūs buvo lietuviai bolševikai, pareikšdami, jog tol, kol didžiosiose pasaulio šalyse viešpataus kapitalistai, karai neišvengiami. Tik dabartinėmis sąlygomis, kai egzistuoja galinga pasaulinė socializmo sistema, kai nacionalinio išsivadavimo viesulas praužė pro visus žemynus, išaugo komunistinis judėjimas, pirmą kartą istorijoje atsiranda reali galimybė išvengti trečiojo pasaulinio karo. Ta galimybė jau gali būti realizuota mūsų dienomis. Kartu Tarybų valstybė, pasisakydama už taikų sambūvį su valstybėmis, turinčiomis skirtingą socialinę santvarką, kartu yra pasiruošusi bet kada atremti imperialistinių jėgų puolimą. Tarybiniai žmo-

⁴² V. I. Leninas, Raštai, t. 24, Vilnius, 1954, p. 3.

⁴³ Z. Angarietis, Darbininkai ir socialė revoliucija.— „Komunistas“, Voronežas, 1918, Nr. 7, p. 46.

⁴⁴ V. Kapsukas, Imperialistinių karų gadynėj.— „Naujoji Gadynė“, 1917, Nr. 3, p. 115.

⁴⁵ Ten pat, p. 115—116.

⁴⁶ „Vadas“—lietuvių katalikų savaitinis laikraštis, ėjęs Petrograde 1916—1918 metais.

⁴⁷ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, Voronežas, 1918, p. 17—18.

nės supranta, kad jie turi būti budrūs, nes dar yra ir realus trečiojo pasaulinio karo pavojus.

Lietuvių revoliuciniai socialdemokratai, kaip ir viso pasaulio proletariatas, su dideliu džiaugsmu sutiko Spalio socialistinę revoliuciją. V. Leninas tada rašė: „Ir nėra šiuolaikinėje Europoje, nei Anglijoje, nei Prancūzijoje, nei Vokietijoje, nei kitose šalyse darbininko, kuris plojimais nesveikintų žinių apie Rusijos revoliuciją, nes joje jie mato viltį, kad joje yra tas fakelas, kuris uždegs gaisrą visoje Europoje“⁴⁸. Ir karo nualintos Lietuvos darbo žmonių širdyse įsižiebė vilties kibirkštėlės. Čia plačiai tapo žinomi pirmieji tarybinės vyriausybės dekretai apie taiką, apie žemę.

Tačiau vokiškieji okupantai, įvedę Lietuvos darbo žmonėms katorginį režimą, žiauriomis represijomis, teroru užgniauždavo bet kokią pažangesnę mintį. Lietuvoje okupantai leido laikraštį „Dabartis“, kuris spausdino Vokietijos vyriausybės dekretus bei liaupsino vokišką tvarką. Iš pradžių vokiečiai neslėpė savo tikslų ir atvirai sakė, kad reikia nutautinti ir kolonizuoti Lietuvą. Vėliau jie stengėsi savo politiką maskuoti.

1917 metų rugsėjo mėnesį Lietuvoje pasirodo buržuazinis laikraštis „Lietuvos aidas“, kurio redaktorius A. Smetona, padedamas M. Biržiškos, A. Stulginskio ir kitų, kvietė remti okupacinę valdžią, tikėjosi, kad vokiečiai duos Lietuvai nepriklausomybę, atmetė klasių kovą, skelbė, kad „doros dėsniai bei teisė turi gauti viršų ant valstybės pajėgos“: V. Kapsukas, atsakydamas į tai, rašė: „Laukit, laukit, kol ji gaus viršų, o tuo tarpu keliaklupsčiaukit prieš kaizerio valdžią, derėkitės su jos agentais, bučiuokitės su Olšauskio ir Gabrišo sėbrais! Tik atminkite: pabudusi darbininkų klasė atmes tas jūsų derybas ir kartu jus pačius paniekins, kaip atmetė ir paniekino panašius į jus Rusijos veikėjus, kad ir buvusius socialdemokratus“⁴⁹.

Neteisingas pozicijas užėmė tų pačių metų lapkričio mėnesį Vilniuje pasirodęs LSDP savaitraštis „Darbo balsas“, jo redaktorius S. Kairys, bendradarbiai M. Biržiška, A. Janulaitis, J. Paknys, P. Eidukevičius⁵⁰, K. Kepalas ir kiti. S. Kairys, A. Janulaitis, M. Biržiška, jau reakcijos metais nutraukę ryšius su revoliuciniu socialdemokratiu judėjimu, atstovaudami dešiniajam socialdemokratų sparnui, kėlė tautos vienybės idėją, buvo pasiryžę bendradarbiauti su buržuazija.

Lietuvių revoliuciniams socialdemokratams teko atkakliai kovoti su dešiniaisiais socialistais, klerikalais bei kitais buržuaziniais veikėjais ir Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Įnirtinga kova vyko taip pat Rusijoje, kur susivienijusios dešinėsios jėgos puolė marksistinę ideologiją, teigdamos, kad socialistinė revoliucija — tai eksperimentas, istorijos pasmerkta nesėkmei. Lietuvių buržuazinės bei smulkiaburžuazinės partijos, veikusios Rusijoje karo metais, per savo spaudos organus („Santara“, „Lietuvių balsas“, „Vadas“ ir kt.) stengėsi sustabdyti marksistinių idėjų plitimą lietuvių tarpe. Juose buvo kalbama apie „amžinus doros įstatymus“, „aukščiausiąjį gamtos įstatymą“, būtinumą vienytis, apie savąją lietuvišką buržuaziją. „Vadas“ tvirtino, kad su krikščioniškosios meilės pagalba galima užgydyti žaizdas, kad privatinė nuosavybė yra šventa ir neliečiama. Kovojuojant su buržuazine ideologija, reikėjo visų pirma parodyti, kad pasaulyje nėra amžinų, sustingusių reiškinių. V. Kapsukas, Z. Angarietis ir kiti, remdamiesi K. Markso ir F. Engelso veikalais, aiškino, kad praeityje gyvenimas kito: „Atsirasdavo naujas gamtinio būdas, ir naujos klasės viską

⁴⁸ V. J. Leninas, Raštai, t. 26, Vilnius, 1954, p. 451.

⁴⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 128.

⁵⁰ P. Eidukevičius vėliau suprato savo klaidas ir visiškai perėjo į revoliucines pozicijas.

suimdavo į savo rankas. Sutvirtėjo buržuazija ir ji viską suėmė savo geležinėmis replėmis“⁵¹. Vadinasi, ir ateityje bus revoliucijos. Norint pažinti žmonių santykius, viešpataujančias idėjas, reikia išanalizuoti ekonominius santykius. Ekonomikos studijavimas yra pasaulio pažinimo raktas. Lietuviai bolševikai neneigė ir idėjų reikšmės pasaulio pertvarkymui, tačiau „kokios nors gadinės idėjos tai it burbulai, kurie pasirodo ant nuolatinio visuomenės plėtojimosi paviršiaus“⁵².

Lietuvių bolševikai stengėsi parodyti, kaip istorijoje kito moralė, kad ji klasinėje visuomenėje yra klasinio pobūdžio. Kad tas vadinamasis aukščiausiasis gamtos įstatymas tai yra dievas, tik aprengtas kitais rūbais. Socialistai-liaudininkai, kalbėdami apie aukščiausią gamtos įstatymą, tuo pačiu parodo, kad ir jie negali be dievo apsieiti. Tiesa taip pat priklauso nuo konkrečių istorinių sąlygų. Taigi nėra kokių nors amžinų moralės normų, nekintamų tiesos įsakymų.

Ano meto „Tiesa“, „Komunistas“ daug vietos skyrė klasių kovos klausimams. Jie nurodydavo, kad visų šalių proletariatas savo kovoje turi vienytis ir visus klausimus spręsti, laikydamasis klasinių pozicijų. Lietuviai bolševikai pabrėždavo K. Markso ir F. Engelso mintį, išreikštą „Komunistų partijos manifeste“, kad visa šiuolaikinė žmonijos istorija yra klasių kovos istorija.

Tuo tarpu „Santara“⁵³ rašė, jog, „susidarius socialiais atžvilgiais sunkioms gyvenimo aplinkybėms Lietuvoj, aišku, kad socialė kova bus vedama ne tarp atskirų lietuvių grupių ir klasių, nes, pav., kapitalistų tikra to žodžio prasme tarp lietuvių visai nėra“⁵⁴. „Santaros“ nuomone, Lietuvoje turtingi žmonės — žydai — užvaldę prekybą, amatus, lenkai esą dvarininkai. Na, o lietuviai esą visi lygūs, gyveną daugiau ar mažiau vienodai. Todėl kitų tautų darbininkai galį ir kovoti, o lietuviams reikią eiti išvien; to reikalaujanti lietuvių tautos ateitis. „Santara“ rašė: „Jeigu iš tikrųjų norime, kad mūsų tauta išliktų, kad augtų, kad ji vėl pražydetų — tai reikia auginti visuomenėje gili dvasios kultūra. Ne neapykantą reikia kelti žmonėse dabar, bet žadinti jų žmoniškumą, žadinti tveriamas jų jėgas“⁵⁵. Matome, kad tiek liberalioji buržuazija, tiek klerikalai buvo už lietuvių veiksmų „vienybę“.

Tačiau klasių kova vyko kiekviename žingsnyje, ir apgaulinėti darbininkus buvo nelengva. Todėl „Naujoji Lietuva“⁵⁶, daug kalbėdama apie „klasių kovą“, „klasinę sąmonę“, agitavo kultūringai kovoti, ragino aukščiau už viską statyti visuomeninius interesus. Z. Angarietis, polemizuo-damas su „Naująja Lietuva“, rašė: „Komunistai supranta, o darbininkai atjaučia, kad jokių aukščiausių „visuomeninių“ reikalų nėra. Yra tik klasių reikalai. Kiekvienoj visuomenėj viešpataujanti klasė savo reikalus paprastai vadina visuomeniniais reikalais“⁵⁷. „Naujoji Lietuva“ buvo už bendradarbiavimą su buržuazija, bet su tais, kurie laikosi demokratiškos principų. Tačiau kaip nustatyti, kas demokratiška, o kas ne. Juk demokratijos supratimas taip pat turi klasinį pobūdį. „Kas liberalams demokratin-

⁵¹ Z. Angarietis, Darbininko vargai ir jo draugai.—„Komunistas“, Voronežas, 1918, p. 156.

⁵² Z. Angarietis, Filosofiniai-istorinių pažiūrų keliai ir K. Marksas, Voronežas, 1918, p. 53.

⁵³ Laikraštis „Santara“ buvo artimas kadetams ir reiškė lietuvių liberalinės buržuazijos interesus.

⁵⁴ Karas ir Lietuvos laisvė.—„Santara“, Petrogradas, 1917, Nr. 13, p. 2.

⁵⁵ J. Abraitis, Partyvumas ir žmogiškumas.—„Santara“, Petrogradas, 1917, Nr. 5, p. 1.

⁵⁶ „Naujoji Lietuva“ ėjo Petrograde nuo 1915 iki 1918 metų, laikėsi liaudininkiškos-eserinės krypties, faktiškai gynė buržuazijos interesus.

⁵⁷ Z. Angarietis, Iš liaudininkų praeities.—„Komunistas“, Voronežas, 1918, Nr. 1—2, p. 6.

ga (pavyzdžiui, valdžia buržuazijos rankose), dargi kas socialpatriotams pagaliau demokratinga (pavyzdžiui, valdžia, socialpatriotų ir buržuazijos bloko rankose), tas darbininkams gali būti visai nedemokratinga.“⁵⁸ Z. Angarietis ir V. Kapsukas savo straipsniuose nurodydavo, kad „Naujoji Lietuva“ ne gina proletariato interesus, o tik užsiiminėja socialine demagogija.

Klasiniai prieštaravimai buvo ryškūs ir karo nualintoje Lietuvoje. „Ir ten yra turtingųjų saujelė, kuri iš žmonių vargo ir ašarų sau didžiausių turtų susikrovė: yra ūkininkų, kurie neša kunigui mišioms, kad dievas dar ilgiau karą pratęstų, nes jie iš dabartinio brangumo tokių pelnų turi, kokių dar niekuomet nėra matę. Antroje pusėje yra didžiausios mišios beturčių — darbininkų, bežemių ir mažžemių, kurie badu miršta.“⁵⁹ Lietuviai bolševikai, laikydamiesi marksistinių pozicijų, įrodinėjo, kad Lietuvos proletariatas, visi darbo žmonės, galės pasiekti šviesų socializmo rytojų tik atkaklia kova, tik per socialistinę revoliuciją. Tai ryškiai rodė Spalio socialistinės revoliucijos pavyzdys. Reikėjo mobilizuoti politinę armiją, pasinaudoti revoliuciniu pakilimu Rusijoje ir visoje Europoje, kartu demaskuoti įvairiausio plauko buržuazines partijas, parodant, kad jos, atmesdamos revoliucinį kelią, faktiškai nori įamžinti darbo žmonių išnaudojimą.

Klerikalinis savaitraštis „Vadas“ siūlė savo receptus darbo žmonių padėčiai pagerinti. Visų pirma, reikią melstis, tobulėti dvasioje. Apžvelgdamas eilę „Vado“ numerių ir su juo polemizuodamas, Z. Angarietis savo knygutėje „Darbininkai ir bažnyčia“ aiškino, kad pagrindinė vargo ir skurdo priežastis yra kapitalistinis gamybos būdas, kurį būtina pakeisti. „Vadas“ nurodo šiuos kelius pertvarkyti visuomenę: stiprinti tikėjimą, siekti, kad darbdaviai laikytųsi dievo įsakymų, propaguoti Kristaus mokslą, laukti, kol suminkštės žmonių širdys. Atremdami tokius teiginius, lietuviai bolševikai sakė: ne, negalima laukti, kol suminkštės surambėjusios kapitalistų širdys, to niekuomet nebus, reikia imti valdžią į savo rankas, nieko gero negalima laukti iš išnaudotojiškos valstybės. „Juk Rusijos darbininkai, imdami žemes, fabrikus, bankus ir t. t. į savo rankas, pirmučiausiai paėmė valdžią. Valdžia — tai yra įrankis, kurio pagalba viešpataujančios klasės išnaudojo darbininkus, valstiečius, vergus.“⁶⁰

Z. Angarietis ragino lietuvius revoliucionierius giliau nagrinėti religijos dogmas, parodyti jos esmę, neapsiriboti vien kunigų kritika, nes, „tai vis vien, ką kovoti su atskirais kapitalistais ir neliesti kapitalizmo tvarkos“⁶¹. Savus pasaulio pertvarkymo principus siūlė ir laikraštis „Santara“, pareikšdamas, jog „socializmo idealo“ negalima vykinti staigaus persivertimo keliu. „Žmonija, — tikino laikraštis, — eina į geresnę ateitį per teisinę valstybę. Teisinė valstybė yra socialiu žvilgsniu demokratijos mokykla, kurios neišėjusi visuomenė negali pasiekti ir ateities idealo. Teisinės valstybės uždavinys — auklėti būsimą žmogų, kuris, įpratęs valdytis, savo ir kitų teises gerbti, mokės tvarkyti savo gyvenimą geriau nei kad mes dabar tvarkomės. Naujas gyvenimas organiškai išauga iš seno gyvenimo. Šitai manydama, demokratinė tautos laisvės santara darbo pagrindan deda evoliucijos pradą.“⁶² Prabilo ir „Varpas“⁶³, kaip Lietuvos

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 355—356.

⁶⁰ Z. Angarietis, Darbininkai ir bažnyčia, Voronežas, 1918, p. 15.

⁶¹ Ten pat, p. 20.

⁶² „Santara“, Petrogradas, 1917, Nr. 1, p. 2.

⁶³ „Varpas“ ėjo nuo 1889 metų. Kelis kartus jo leidimas buvo nutrauktas, o paskui atnaujintas, 1918 metais jis ėjo Kaune kaip Lietuvos liaudininkų laikraštis.

liaudininkų partijos organas pareiškdamas, kad socializmą galima pasiekti, bet „tik per ilgą, nuolatinį ir sistemingai vedamą darbą — veikimą ir kad to veikimo pamate turi stovėti tikras žmonių švietimas bei jų asmens intelekto tobulinimas — ne tik teorijos žiniomis, bet ypatingai technikos ir gyvenimo patyrimais, taip pat žmonių dvasios kultūros kėlimu, kadangi tik tokios sąlygos gali pakelti darbo žmonių produktyvumą, be ko nėra galimas ir jų būvio pagerinimas“⁶⁴.

Socialistinės revoliucijos šūkių nepropagavo ir „Darbo balsas“, kuris, gindamas Lietuvos smulkiosios buržuazijos interesus, tikėjo, kad kooperacija galinti užkirsti kelią kapitalizmui. Tokias mintis dar 1914 metais kritikavo lietuvių revoliucinių demokratų laikraštis „Vilnis“, eįs Rygoje. V. Kapsukas rašė, kad „tas kooperacijos kelias — tai joks ypatingas Lietuvos ūkio plėtojimosi kelias, o paprastas kapitalistinio plėtojimosi kelias žemės ūkyje, kur viešpatauja vidutinis ūkis ir trūksta kapitalo“⁶⁵.

Visos buržuazinės partijos bijojo socialistinės revoliucijos Lietuvoje, visos jos buvo už buržuazinę Lietuvą. Visi jų siūlytieji visuomenės pertvarkymo receptai rėmėsi reformistinėmis pozicijomis, stengėsi įteisinti išnaudojimą, idealizavo buržuazinę valstybę.

Tuo tarpu lietuviai bolševikai ėjo revoliuciniu keliu. Komunistinė „Tiesa“ pritarė Lenino Balandžio tezėms, kuriose buvo numatytas planas buržuazinei-demokratinėi revoliucijai peraugti į socialistinę revoliuciją. Laimėjus Spalio socialistinei revoliucijai, lietuviai bolševikai darė viską, kad marksistinės-lenininės idėjos užvaldytų lietuvių mases, kad raudonoji socialistinės revoliucijos vėliava plačiai išsiskleistų pasaulyje ir kad jos banga apimtų ir Lietuvą.

Kokia bus Lietuva, kai iš jos pasifrauks vokiškieji okupantai? Ar Lietuvos darbo žmonės, nusikratę vienais išnaudotojais, ant savo sprando neužsikraus kitus? Lietuviškoji buržuazija lankstėsi į visas puses, karo pradžioje rėmė carinę valdžią, su jos pagalba svajavo įgyti Lietuvai autonomiją, netgi praplėsti jos sienas, prijungiant prie Lietuvos Prūsiją. Vėliau dalis lietuviškosios buržuazijos ištikimai tarnavo kaizerinei Vokietijai. Buržuazinės partijos buvo pasiryžusios viskam, kad tik neįvyktų Lietuvoje socialistinė revoliucija. Jos labiausiai bijojo revoliucinių idėjų, plitusių iš Rusijos.

Spalio socialistinė revoliucija pranašavo naują erą žmonijos gyvenime. Lietuviai bolševikai suprato, kad Lietuvos darbo žmonės į naują laisvą gyvenimą turi žengti drauge su Tarybų Rusijos darbo žmonėmis: „... Mes reikalaujame socialistinės federatyvinės Tarybų respublikos. Mes stengiamės, kad ji ko plačiausius plotus apimtų, nes tai reikštų ko plačiausią socialistinės tvarkos įvykdymą“⁶⁶. Bolševikai aiškino, kad buržuazijos plačiai reklamuojama nepriklausomybė „... yra tikrai nepriklausomybė nuo socialistinės Rusijos revoliucijos, jų (kapitalistų.— V. K.) pelnų, kapitalų ir žemių „nepriklausomybė“. Tai turi visiems aiškiai parodyti, koks reakcinis dabar darosi tas nepriklausomybės obalsis“⁶⁷. Vis tik lietuviai bolševikai Lietuvos nepriklausomybės klausimui skyrė nepakankamą dėmesį, kas leido buržuazijai spekuliuoti šiuo lozungu.

Kartu su Lietuvos nepriklausomybės idėja iškiilo ir klausimas, kas valdys Lietuvą. Reikėjo duoti atkirtį buržuaziniams tvirtinimams, kad socialistinė revoliucija Lietuvoje yra negalima. Propaguodamas Lietuvos liaudininkų idėjas, M. Šleževičius rašė: „Ir nepriklausomą Lietuvą, ly-

⁶⁴ A. Rimka, Prie mūsų ideologijos ir taktikos.— „Varpas“, 1918, Nr. 1.

⁶⁵ V. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 291.

⁶⁶ Ten pat, p. 394.

⁶⁷ Ten pat, p. 395.

giai kaip ir visame pasaulyje, dar ilgokai viešpataus buržuazija. Ir Lietuvos darbo žmonėms, kaip ir kitų tautų bei valstybių darbo žmonėms, ilgai ir smarkiai prisis kovoti dėl tinkamesnio socialio surėdymo“⁶⁸. Ir šitaip buvo rašoma jau po Spalio socialistinės revoliucijos. Visiškas jos ignoravimas, prognozės, kad „sufantazuotos minios“ Rusijoje ilgai neišlaikys valdžios, bijojimas revoliucijos faktiškai vertė liaudininkus pasisakyti už buržuazijos diktatūrą Lietuvoje.

Panašiai apie Spalių socialistinę revoliuciją galvojo ir LSDP savaitraštis „Darbo balsas“, kuris taip pat pasisakė prieš proletariato diktatūrą. Oportunistiniai socialdemokratai įrodinėjo, kad įvesti proletariato diktatūros Rusijoje negalima. Jų argumentai: šalyje menkai išvystyta pramonė, proletariatas nesubrendęs, daugumą gyventojų sudaro valstiečiai. V. Kapsukas taip apibūdino oportunistinių socialdemokratų požiūrį į proletariato diktatūrą: „... girdi, bolševikai jokiū būdu negalės išlaikyti valdžios savo rankose ir neįvesią socializmo, o tik jį atitolinsią. Jų puolimas skaudžiai atsiliepiąs viso pasaulio proletariato padėjime, dėl to labai blogą patarnavimą atnešiąs darbininkų klasei įsivyravęs tuotarpū bolševizmas“⁶⁹.

Kaip matome, visų buržuazinių bei smulkiaburžuazinių partijų požiūris į Spalio socialistinę revoliuciją, į proletariato diktatūrą iš esmės buvo vienodas. Tik vienos buvo linkusios atvirai pareikšti, kad jos už buržuazijos diktatūrą, kitos, ypač liaudininkiškai eseriškoji „Naujoji Lietuva“, oportunistinis socialdemokratinis „Darbo balsas“ veikė labiau užmaskuotai, daugiau kalbėjo apie darbo žmonių diktatūrą. V. Kapsukas ir Z. Angarietis parodė, kad už kalbų apie darbo žmonių diktatūrą, darbo žmonių partiją slypi smulkioji ir vidutinė buržuazija, jos svajonės pralobti, kad tai yra idėjos, priimtinos kylančiai Lietuvos buržuazijai, kuri tik laukia savo valandos, būdama tikra, jog buržuazinėj Lietuvoj susidarytų didesnės galimybės sukaupti stambesnius kapitalus.

Lietuviai revoliucionieriai to meto komunistinėje spaudoje aiškiai pasisakė už proletariato diktatūrą. Jie įrodinėjo, kad darbininkų klasė turi paimti valdžią į savo rankas, kad tam yra visos sąlygos, pagaliau yra ryškus pavyzdys Tarybų Rusijos, kur proletariatas, remdamasis vargingųjų valstiečių masėmis, sėkmingai kuria naują visuomenę. „Užtat ir Lietuvos proletariatas kartu su viso pasaulio proletariatu turi iškelti obalsius: Tegyvuoją socialistinė revoliucija! Tegyvuoja proletarų diktatūra!“⁷⁰ Lietuviai bolševikai buvo įsitikinę, kad proletariato diktatūra įgalins panaikinti išnaudojimą, leis aktyviai kovoti su karo atneštomis nelaimėmis: ekonomine suirutė, skurdu, spekuliacija. 1918 metais Voroneže lietuvių kalba išleidžiamas straipsnių rinkinys „Brangumas. Maisto stoka. Spekuliacija“, kuriame parodoma sunki padėtis Tarybų Rusijoje, demaskuojamos buržuazijos pastangos ekonominėmis diversijomis, kyšiais, spekuliacija ir kitomis priemonėmis nuversti Tarybų valdžią. Šiame rinkinyje išspausdintas V. Lenino laiškas Petrapilio darbininkams „Apie badą“. Jame Leninas, remdamasis konkrečiais faktais, pagrindžia proletariato diktatūros būtinumą, kalba apie būtinumą kovoti už principą „Kas nedirba, tas tenevalgo“. „Šioj prastoj ir aiškioj teisybėj — socializmo pamatas, neišsemiamas jo galybės šaltinis, nenykstantis ke-liarodis prie jo galutino laimėjimo.“⁷¹ Proletariato diktatūra leis nuslopinti išnaudotojiškų klasių pasipriešinimą, tačiau jos uždavinys ne

⁶⁸ M. Šleževičius, Lietuvos nepriklausomybė.—„Varpas“, 1918, Nr. 1, p. 19.

⁶⁹ V. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 446.

⁷⁰ Ten pat, p. 381.

⁷¹ Z. Angariečio, N. Lenino ir kt. straipsnių rinkinys „Brangumas. Maisto stoka. Spekuliacija“, Voronežas, 1918, p. 15.

vien tik slopinti, griauti tai, kas trukdo kurti socialistinę visuomenę. „Ant senosios išnaudojimo tvarkos griuvėsių ji naują gyvenimą stato.“⁷² Lietuviai revoliucionieriai suprato, kad proletariato diktatūra leis panaikinti ekonominį atsilikimą, padės įvykdyti kultūrinę revoliuciją.

Žymią vietą lietuvių marksistinė spauda skyrė liaudies masių ir asmenybės santykiui. Buržuazijos apologetai žmonijos istoriją, jos varomąsias jėgas vertino iš idealistinių, voliuntaristinių pozicijų. Praeities idealizavimas, asmenybių vaidmens istorijoje pervertinimas buvo būdingas ir buržuaziniams Lietuvos istorijos tyrinėtojams. Todėl reikėjo, remiantis marksistine teorija, parodyti liaudies masių vaidmenį, sukritikuoti buržuazines teorijas, kad sumanios, ryžtingos asmenybės galinčios pasukti istorijos ratą norima kryptimi. Liaudies masių ir asmenybės vaidmens klausimai buvo nagrinėjami „Tiesoje“, Z. Angariečio knygutėje „Materialistinis istorijos supratimas“ ir kituose leidiniuose. Istorinis būtinumas pagimdė žymias asmenybes, jos, be abejo, gali veikti istorinį procesą, stabdydamos ar greitindamos visuomeninę pažangą. Tačiau vienos asmenybės be minių paramos nieko nenuveiks. Žmonės patys kuria savo istoriją be jokių atgamtinių jėgų įsikišimo. Žymių asmenybių pasirodymas yra atsitiktinumas, ir, jeigu ne ta, tai kita asmenybė vis tiek atsiras ir ims spręsti tuos uždavinius, kurie yra iškelti to meto. Napoleono pasirodymas — atsitiktinumas, tačiau jeigu ne jis, tai būtų atsiradęs kitas, nes Prancūzijos buržuazijai buvo reikalingas karinis diktatorius⁷³.

Rusijoje gyvenusieji lietuviai bolševikai po Spalio socialistinės revoliucijos energingai kovojo už mases, skleidė Rusijoje gyvenusių lietuvių tarpe marksistines idėjas. 1918 metais buvo išleista daug marksistinės literatūros lietuvių kalba. Sparčiai augo ir lietuvių bolševikų gretos.

Plačiu mastu leisti marksistinę literatūrą buvo pradėta nuo 1917 metų gruodžio mėnesio, kai buvo įsteigtas Lietuvos reikalų komisariatas. Minėto komisariato kultūros ir švietimo skyrius 1918 metų kovo mėnesį iš Petrogrado buvo perkeltas į Voronežą. Jam vadovauti į Voronežą atvyko Z. Angarietis. Čia veikė lietuviška spaustuvė⁷⁴.

Į lietuvių kalbą buvo išversti kai kurie K. Markso, F. Engelso ir V. Lenino veikalai. Tuo metu lietuvių kalba trečią kartą išleidžiamas K. Markso ir F. Engelso veikalas „Komunistų partijos manifestas“. 1918 metais Voroneže lietuvių kalba pirmą kartą išeina K. Markso veikalas „Pilietinis karas Prancūzijoje“ bei F. Engelso veikalas „Seimos, privatinės nuosavybės ir valstybės kilmė“, V. Lenino „Laiškas Amerikos darbininkams“, straipsnių apie V. Leniną rinkinys ir kt.

Susipažinę su marksistine literatūra, lietuviai bolševikai mitinguose, susirinkimuose savo karštomis, giliai argumentuotomis kalbomis įgyja vis daugiau šalininkų. Viena po kitos užsidaro lietuviškos kontrrevoliucinės organizacijos, veikusios Rusijoje. Lietuviai kareiviai masiškai pereina į revoliucijos pusę. Žlunga visos buržuazinių partijų pastangos izoliuoti lietuvius nuo įvykių, vykstančių Rusijoje, apšmeižti didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją.

Marksistinės idėjos įvairiais keliais plinta ir Lietuvoje. 1918 m. kovo 3 d. pasirašius Bresto taiką, vokiečių okupacinė valdžia leidžia lietuviams iš Rusijos grįžti į Lietuvą. „Vien tik nuo 1918 m. birželio pradžios iki liepos vidurio per kolegiją Vakarų srities belaisvių ir pabėgėlių reikalams praėjo daugiau kaip 13 tūkstančių žmonių, iš kurių beveik 5 tūks-

⁷² V. Kapsukas, Raštai, t. 7, p. 453.

⁷³ Zr. Z. Angarietis, Materialistinis istorijos supratimas, Voronežas, 1918, p. 13.

⁷⁴ P. Freidheimas, Marksizmo-leninizmo pradininkų veikalai Lietuvoje, Vilnius, 1964, p. 68.

tančiai grįžo į Lietuvą“⁷⁵. Ir grįžo jie netuščiomis rankomis: vežėsi marksistines knygutes, kurios specialiai buvo leidžiamos nedidelio formato, kad lengviau būtų pervežti, atsišaukimus, periodinę spaudą. Žmonės gėdžiai gaudė žinias apie pakitimus, vykstančius Tarybų Rusijoje. Jie domėjosi, kokių priemonių imasi Tarybų valdžia išnaudojimui panaikinti, kaip sprendžiamas žemės klausimas, kaip kovojama su suirute, badu ir t. t.

Lietuvos darbo žmonės nesitaikstė su savo beteise padėtimi. Vis labiau vystėsi stichiškas pasipriešinimas okupantams, būdavo susidorojama su tais, kurie nuėjo tarnauti okupantams. Čia vienoje, čia kitoje vietoje pasirodydavo „miško broliai“ (taip buvo vadinami partizanai). Kokią didžiulę įtaką Spalio socialistinė revoliucija turėjo Lietuvos darbo žmonių revoliucinio sąmonėjimo procesui, rodo ir kaizerinės „Dabarties“ 1918 m. spalio 3 d. straipsnis, pavadintas „Bolševizmo pavojus“. Jame rašoma, kad Lietuvoje ir iki karo buvo stiprios revoliucinės idėjos ir kad „ant tokios dirvos biro rusų revoliucijos sėkla. Ji išdygo ir augo gausiai, jog greitai laiku sumišo pirmiau rimtųjų žmonių galvos, o jau ką bekalbėti apie nepribrendusius ir netikrus jaunuolius. Dar daugiau maisto šitai griežtai socialistiškai srovei suteikė šimtai tūkstančių pargrįžusių iš sovietų respublikos. Šimtai tūkstančių jų grįžo, nuvargę, nukamuoti, be turto, persiėmę tik bolševikų idėjomis...“⁷⁶

Grįžę iš Rusijos bolševikai stengėsi marksistines-leninines idėjas perduoti savo draugams. Jie rėmėsi revoliucingai nusiteikusiais darbininkais, valstiečiais, inteligentais. Kūrėsi lietuviškosios komunistinės kuopelės. 1918 m. spalio 1—3 d. įvyksta Lietuvos ir Baltarusijos Komunistų partijos I suvažiavimas. Gimsta partija, kuri stengėsi mobilizuoti didžiulę politinę armiją ir nuvesti ją į kovą už Tarybų valdžią. Greitai prasidėjo ir ginkluota kova už Tarybų valdžią Lietuvoje.

Lietuvos TSR
Valstybinė Konservatorija
Marksizmo-leninizmo katedra

Įteikta
1966 m. rugpiūčio mėn.

ПОДХОД ЛИТОВСКИХ РЕВОЛЮЦИОННЫХ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТОВ К АКТУАЛЬНЕЙШИМ ПРОБЛЕМАМ МАРКСИСТСКОЙ ТЕОРИИ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В. КАЗЛАУСКАС

Резюме

В статье подчеркивается, что литовские революционные социал-демократы правильно понимали природу войн. Они утверждали, что войны порождаются экономическим строем, который определяет также характер и методы ведения войны. Они понимали, что первая мировая война не была случайным явлением, и анализировали причины этой войны. В статье рассматриваются также разные взгляды буржуазных и мелкобуржуазных деятелей на первую мировую войну. В данной работе прослеживается путь идейного созревания литовских революционных социал-демократов, освещается их переход на ленинские позиции..

⁷⁵ Cit. B. Vaitkevičius, Lietuvos bolševikai kovoje už Didžiojo Spalio pergalę.— „Komunistas“, Vilnius, 1959, Nr. 10, p. 36.

⁷⁶ Cit. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. III, Vilnius, 1958, p. 86.

Отвергая буржуазные концепции, революционные социал-демократы выступили с критикой социал-шовинистов, которые выдвигали лозунг «защиты родины». Революционные социал-демократы призывали пролетариев всего мира объединиться и направить оружие против империалистов. Революционные социал-демократы понимали, что после низвержения царя война не стала революционной и не приобрела оборонительного характера. Они указывали, что только лишь после победы Октябрьской социалистической революции пролетариат должен защищать ее завоевания. Литовские революционные социал-демократы выступали с критикой тех буржуазных деятелей, которые считали, что в условиях капитализма можно упразднить войны. Только победа социализма, общественная собственность на средства производства могут подорвать основы империализма и нести миру мир.

В статье указывается значение Октябрьской социалистической революции для распространения марксистских идей в Литве, показывается, как решались актуальнейшие проблемы марксистской теории и практики в последние годы первой мировой войны. В работе подчеркивается, что литовские революционеры правильно поняли, что в мире все изменяется, что капитализм изжил себя и будущее принадлежит социализму.

Автор пытается раскрыть взгляды литовских революционных социал-демократов на классы, на классовую борьбу, подчеркивает, что они решали все вопросы, исходя из позиций классовой борьбы. Они правильно поняли суть государства, выдвинули лозунг о необходимости борьбы за победу диктатуры пролетариата в Литве.

Литовские революционные социал-демократы правильно поняли, что решающую роль в истории играют народные массы, а не отдельные герои. Личностей рождает историческая необходимость. Выдающиеся личности могут воздействовать на исторический процесс, соответственно тормозя или ускоряя общественный прогресс. Однако одни личности без поддержки масс ничего не могут сделать.

Непрестанная идеологическая борьба с разными буржуазными течениями, практическая работа с массами привела к созданию Коммунистической партии в Литве.